

DANIJEL VUKUŠIĆ

NEKA OD SJEĆANJA NA NARODNE OBIČAJE U PODGORJU

Danijel Vukušić

UDK:392(497.5 Podgorje)
Ur.: 1995-01-20

Autor iznosi svoja sjećanja na narodne običaje u Podgorju krajem 19. stoljeća. Sjećanja su autentična i vjerodostojna, te vrlo značajna za upoznavanje života u tom kraju.

Rad ima vrijednost, jer opisuje običaje i vjerovanja stanovnika tog kraja to više, jer je čitava problematika do sada slabo istražena i malo poznata, a posebnu vrijednost ima u opisu života u planini tijekom sezonske selidbe stanovnika u planinu.

Neosporno je da je podgorski živalj veći dio godine mukotrпно radio, često praćen i oskudicom, dok je kroz zimu više lješkario, no uvijek vedar, nasmijan, zadovoljan i sretan, jer je svaki rad ili doživljaj bio popraćen dosjetkama, pjesmom i humorom. Stoga nitko i nije mučen dosadom, osim u iznimnim prilikama u slučaju dulje osamljenosti, ali i tada je dosada prevladavana nekim radom. Sve je to uvjetovano vedrinom podgorskog duha, naslijeđem smisla za ljepotu, bez ma trunke podlosti ili zavisti - osim iznimaka - nesebičnim uzajamnim pomaganjem, te lijepim narodnim običajima, koji su se u redosljedu nadovezivali jedni na druge kroz cijelu godinu, a zadirali su i u gospodarske radove određenog vremena i područja.

Ovom zgodom ću pokušati, da bar neki dio tih ljepših običaja i naziva izvučem iz tame zaborava na svjetlo dana i priložim našoj kulturnoj baštini, iako možda neću uspjeti sve svrstati u niz, pravim redosljedom, a ono bar kao zbir, nešto iz vlastitog sjećanja, a nešto po predaji starijih.

1. Već u poljoprivrednim radovima uobičajeni su neki termini i način rada, gdje se odražavaju poneki običaji, zabave i šale. Pri obradi zemljišta - napose na srednjim glavicama i na visoko planinskim zemljištima Velebita - uvijek se posao usklađivao s vremenom kad su gotovo svi, pripremljeni za taj posao, prijanjali poslu, da se uzajamno ispomažu, te da uz šale, doskočice i pjesme prevladaju svaku tegobu, umor ili dosadu. Tako bi se pri prekapanju zemljišta, sisanju i sadnji na njivama i malim parcelama rasulo mnoštvo naroda, pretežno mlađeg. Na nekoj parceli bi radio i po jedan radnik, ali je ponegdje radilo i pet do šest pa i više radnika, već prema veličini obitelji ili unajmljenim radnicima.

Mlađi su pazili da im odjeća uvijek bude uredna i čista - kod momaka bijele košulje, a kod djevojaka bluze svjetlih boja da se ljepše uklapaju u okoliš. Pri svakom predahu u vrijeme rada - naravno stojeći nogama u zemlji - mlađarija bi držeći ruke na držalu motike otpjevala po koju pjesmu, da se opet pogne nad poslom. U svakoj obitelji ili skupini, jedna je - naravno ženska - osoba bila zadužena za kuhanje, te da usput priprema sjeme za sadnju i brine se za večernju vatru, uz koju će navečer mladež dati sebi oduška u prepričavanju, šali i pjesmi, uvijek uz neki instrument, prije uz dangubice, a poslije uz gitare i harmonike. Za vrijeme dnevnog rada sa svih se strana čuju povici i dozivanja. Netko pita: "Kakva ti je zemlja za kopanje?", "Kakvo ti je sime (sjeme)?", "Esi l' dobro ruča?" i dr. Opet netko vikne: "Hej Jure! Imaš što pušiti? Ako nemaš, dođi amo pa ćeš zapaliti." I dok se s njiva čuju dozivanja, iz okolnih šuma dopiru solo pjesme berača i beračica drva, a na slobodnim prostorima brencaju zvona mula i magaradi na kojima se dogoni gnojivo i ogrjev, jer je u to vrijeme druga stoka u Podgorju i na podovima.

Ovako idiličnu ljepotu, za sunčanih dana, upotpunjavao je pjev ptica u okolnim šumama, gdje su se svojom milozvučnom pjesmom ponajviše natjecali kosovi.

Slično je bilo i pri ubiranju plodina, s razlikom što je u tome poslu sudjelovalo manje mladih muškaraca, jer se još nalažahu na sezonskim radovima i što umjesto ptičjeg pjeva planinom šviču tugaljivi jesenjski vjetrovi.

One obitelji koje se nisu dovoljno opskrбиле drvimā za zimu, opet bi za lijepih dana, grupno, po jedno iz svake kuće, s mulama i magaradi, polazili u planinu da naberu drva i dopreme kućama, pomažući se uzajamno u poslu i vraćajući se s pjesmom kao u svim prigodama rada.

2. Običaji prosidbe i ženidbe mijenjahu se kroz generacije, kako se povećavala i jačala odluka mladenaca o volji i izboru. Predaja o ranijim

običajima stiže iz doba pradjedova i šukundjedova kada - bar neki od mladih - nisu o tome donosili odluke niti sudjelovali u izboru.

Kad bi roditelji odlučili da žene sina, pobrinuli bi se da doznaju koja je djevojka dobra radnica i gospodarica (ljepota nije igrala ulogu) a to bi obično roditelji uz vino u gostionici saznali od djevojčina oca, jer naravno da se govorilo i znalo gdje i kakva je koja djevojka, stoga su roditelji već unaprijed planirali kako i s kim će se naći toga blagdana ili nedjelje, poslije mise u gostionici. Tu bi se već po običaju, kad bi obje strane bile za to, o svemu dogovorilo i sve uglavilo, kao npr. što će sve djevojka donijeti kao dotu (miraz), koliko pokrivača (biljac, deka), koliko jastuka (od vune ili komušine), koliko vreća, toraba, te koliko stoke (koza, ovaca, a eventualno kravu ili junicu). Poslije toga roditelji bi posjetili kuću djevojke da vide je li zdrava, jaka i kako se vlada u gospodarstvu, jer tako je bilo dogovoreno, i tako bi jednoga dana roditelji momka, s darovima u torbi, pošli do djevojčinih roditelja, gdje bi uz jelo i piće ugovorili vrijeme napovijedi u crkvi i dan vjenčanja, dok su momak - naravno i djevojka - bili svako na svome gospodarstvu u poslu ili kod blaga (stoke), a da se još uopće nisu vidjeli.

Sjećam se još iz ranog djetinjstva, kako kod nas razgovaraha naši stari ljudi, o jednoj tako ugovorenoj ženidbi, no ne sjećam se koji su i iz kojih sela bili mladenci. Na ugovoreni dan i doba dana (sata nije bilo), svatovi mladoženje i mladenke, trebaju se sastati na raskrižju putova koji se spajaju i vode u Jablanac¹ (ceste još nije bilo), gdje će se u crkvi obaviti vjenčanje. Svatovi se sastanu i tada se upoznaju mladenci. Mladoženja se pobuni protiv izbora svojih roditelja (djevojka je bila ružna) i odluči da se vrati kući, ali na njega navališe nagovorima jedni i drugi roditelji, te kum, djever i dr. da bi to bila velika sramota, te da je djevojka dobra, čestita, radišna i poštena, pa gdje da

¹ Tijekom prošlosti, pa i danas, Jablanac je jedno od važnijih podgorskih središnjih naselja, s uredima, školom, crkvom i prodavaonicama. Ponad mjesta, na brdu Klačnici, utvrđeni su ostaci prapovijesnog ilirskog gradinskog naselja. U rimsko i bizantsko doba sa zapadne strane Jablanca i brda Panas razvija se novo naselje - važan grad i kastrum Ortopola (Murula = Stinica). Oko 1179. ponovno se podiže Jablanac, a jablanačko-podgorski župani poviše mjesta podižu crkvu sv. Nikole. Godine 1251. sa zapadne strane luke na brijegu izgrađen je novi grad i utvrda Jablanić. Početkom 16. st., uslijed turske opasnosti, starosjedilačko hrvatsko čakavsko stanovništvo odselilo je u sigurnije krajeve. Nakon 1610. Jablanac i okolicu naseljavaju Hrvati Bunjevci, koji i danas ovdje žive. Zbog krševita tla i teških ekonomskih ali i političkih neprilika i zapostavljenosti u jugosistemu, čitavo Podgorje nazaduje, dolazi do velikog iseljavanja, pa su tako gotovo sva gornja planinska sela napuštena. Vjerovati je da će u neovisnoj i slobodnoj Hrvatske uz povoljnije gospodarske uvjete i turizam, te valorizaciju Velebita kao nacionalnog parka Hrvatske sva planina nanovo oživjeti, dakako uz jedan moderan i racionalan gospodarski program i puno civilizacijsko življenje u zaštićenom parku prirode.

bolju nađe, i tad se mladoženja svakako na silu odluči da se vjenčaju. Kako su živjeli, nije rečeno.

Evo još jedna zgoda, koja se i danas prepričava u našem opustjelom kraju, a to se zbilo na Dundović Podu.

Imali roditelji jedinka sina, koji je uglavnom čobanio čuvajući koze i ovce. Roditelji odluče da ga ožene kako bi u gospodarstvu popunili radnu snagu. Ugovorenoga dana priopće momku da se mora spremi, jer će na vjenčanje u Jablanac (zvali su ga nadimkom Mejak, po kome jedan zaselak na Dundović Podu nosi ime Mejakovići). Mladoženja tom zgodom upita:

"Bi l' moga 'ko pristat misto mene, jer ja moran kozan?" Na to mu oni odgovore:

"Unda će cura bit' unog 'ko pristane (zamijeni), a ne tvoja."

"Pa unda k vragu za danas i koze, ako će ji i vuk ujist. Nek ji 'ko pričuva, a ja iđen u Jablanac."

Po povratku iz Jablanca svatovi posjedaju na tronožne niske stolce oko niskih stolova, zvanih u narodu stolice (najčešće kružnog oblika), na koje bi se stavio drveni obruč, u sredinu zdjela puna ovčjeg i kozjeg suha mesa, a oko zdjele na obruč kuhani neguljeni krumpiri (svatko je gulio sebi), te komadi ječmena kruha ispod peke. Vino se točilo iz mišine (mijeha) u drvene bukare i zemljane vrčeve da zaredaju med uzvanicima (svatovima) od ruke do ruke, no pri tom se nije mnogo pazilo ako bi neki stariji svat, pijuci iz bukare ili vrča, poprilično umočio i oprao svoje masne brčine u vinu.

Ovom je zgodom sjela i mladenka da prione jelu, ali kako su u međuvremenu stigle i koze dotjerane od čobanina susjeda, mladoženja, već po svojoj dužnosti, iziđe da sredi blago, pa vidjevši da je sve u redu stiglo, stupi u kuću i vikne na mladenku:

"Slušaj starešice! Mogla bi se i ti dignit da mi pomožeš sredit' blago, pa ćemo unda sist da idemo i pijemo."

Mladenka ustane, pomogne mladoženji i tek se tada vrati u kuću, da se priključe ostalima.

Ovdje je vrijedno napomenuti da su kao instrumenti služile mišnjače i divojice (dvojke, frula) a u svadbu se pozivao dobar svirač na mišnjaču, po čemu je jedan naš davnji žitelj Šegota² dobio nadimak "Sviračić", a po njemu njegovo današnje potomstvo nosi nadimak "Sviračići".

² Šegote, staro podgorsko prezime i istoimeni zaselak uz staru cestu poviše Velike Stinice. Prema istraživanjima prof. P. Rogića i St. Pavičića rod Šegota naselio se na području Jablanca-Stinice s obližnjega Raba, gdje se "oni" spominju krajem 15. st. Jesu li Šegote starosjedioci na Rabu ili su doseljenici iz sjev. Dalmacije, još nije utvrđeno.

Kako su se sve više razvijale spoznaje o potrebi da se kao glavni i najuzvišeniji čimbenik cijeni i poštuje osjećaj ljubavi zbog sreće i sklada u braku, tada je pri prosidbi uz roditelje sudjelovao i momak, kojega je trebala upoznati djevojka (ako se već prije nisu poznavali), pa da i oni reknu kako se koje kome sviđa. Istina, još je roditeljski autoritet bio moćan čimbenik, a riječ dosta mjerodavna, ali se već lakše dalo reći da ili ne. Te su promjene o slobodnijem izboru uslijedile, po mojim istraživanjima i zaključku, negdje u prvoj polovini 19. stoljeća, prem je i prije bilo istinskih ljubavi, o čemu svjedoče stare priče i pjesme, te je bilo i brakova sklopljenih na osnovi istinske i čiste ljubavi.

Nije mi poznato kakav je bio redosljed i kako su tekli svi mogući obredi tijekom svadbe u starija vremena. Jedino što se sjećam iz predaje, bio je običaj da dolaskom svatova u mladoženjinu kuću, poslije večere, jedno od mladoženjinih roditelja, podijeli blagoslov mladencima, koji bi za vrijeme obreda klečali jedno uz drugo na ponjavi ili biljcu. Svadba je češće kod imućnijih trajala i nekoliko dana, pa se jelo i pilo, a naravno, najviše su na stolove (stolice) donošena suha stegna, kuhana ili nekuhana, po volji pojedinaca, te kulenje i "divenice" od koza i ovaca (svinjetina rjeđe), dok je vino obligatno teklo, još tada češće i domaći dračevac, a cijelo se vrijeme čuo pucanj kubura.

Već negdje u drugoj polovini 19. stoljeća običaji se počinju znatno mijenjati, a koncem 19. i početkom 20. stoljeća pošli su posve drugim tijekom. Momci i djevojke susretali su se kod crkve u kolu, na plesu, u prelima, zajedničkom poslu i pjesmi, upoznavali se i odlučivali sami o svojoj sudbini, te neovisno o roditeljskim odlukama donosili zaključke o zarukama i vjenčanju, naravno o čemu bi upoznali i svoje roditelje.

Jedan je od naših starijih žitelja navodno ispričao kako su se jednom zgodom susreli on i njegova cura, budući da su se otprije lijepo gledali i poznavali, a zlobni su šaljivdžije dodali priči i nešto humora, te je do mene po suvremenincima tadašnjeg momka Vicka dospjelo ovako, kako navodno Vicko ispriča pajdašima:

- "Bija sa van ja rano u proliće u Kramarkovcu.³ Vrime lipo, ja mlad, lip i crljen, a zna sa' da će cura s blagon do našeg gaja. Iđen ja spran gaja i sve

---

³ Staro podgorsko, nekoć prvo sezonsko, a od kraja 19 st. stalno naselje na Il. planinskom tzv. Dundović podu. Da je to tako, suditi je po zidanim kućama i gospodarskim zgradama koje su od 1965., posve opustjele i propale jer su starosjedioci odselili u Senj, Rijeku, Zagreb i druga mjesta. Kada smo prolazili ovim krajem 1965., na čitavom Podu, ravni kamenitoj, pustoj, uz škrte ograde i šumarke živjele su svega tri obitelji, i to podosta udaljene jedna od druge. No i ovi posljednji stanovnici srednje planine uskoro su odselili dolje, bliže magistrali i Jablancu. Sjećanje

merkan ka' će cura. Kad po moga Boga, evo je. Jari blago i lagano piva. Ja tobož da ništo tražin, dok sa umerka zgodu da se sritemo. Bog te šentaj i sritošmo se. Stadošmo oboj i zagleda se jedno u drugo. Lipa divojka, a lipo i obučena. Na njoj lipa bila košulja⁴, sva izvezena oko rukava i doli, a oko pasa lipa kanica⁵, priko košulje novi ankel⁶, na glavi novi jašmak⁷, a na nogan nove bičve⁸ i novi oputnjaci⁹ na priplet. Na meni sponja¹⁰ do sponje, puca¹¹ do puce i odjednon se posmijaše oči momka i divojke."

Tu je prvi put i ljubav očitovana, poslije se vjenčaše i u sretnu braku doživjevši veliku starost umrijevši između prvog i drugog svjetskog rata. Već u to vrijeme počeli su običaji da se zaruke obavljaju u kući djevojke uz njene ukućane i najbliže rođake ili ukućane zaručnika. Zaručena djevojaka i momak i dalje bi zajedno ili svako za sebe polazili na zabave, plesove i prela, no oni su već smatrani vezanima, pa niti su druge djevojke bacale oko na momka, niti momci na zaručenu djevojku (osim iznimno), iako su često jedno i drugo bili još od nekoga voljeni.

Još se i dalje do 30-ih godina ovog stoljeća povlačio običaj o blagoslovu roditelja prigodom vjenčanja, a u nekim zaselcima su očevi djevojke dočekivali svatove mladoženje - koji su obično stizali u rano jutro - naslonjeni na zid kod ulaza u dvorište, polubosi u domaćim vunanim čarapama, i priječili svatovima

---

na ovaj kraj, na bujan i sadržajan život koji još Dane pamti, opisano je u ovome prilogu. Danino sjećanje o životu na Podovima i planini uvjerljivo svjedoče naše skice, zapisi i fotografije i podosta etnografske građe koju smo skupili na tom području, a koja je izložena u Gradskom muzeju u Senju. I ovi naši muzejski predmeti svjedoci su minulog vremena i života, koji će se uskoro ponovno vratiti u ove strane, samo će uvjeti, a možda i ljudi, biti drugačiji.

Šime Balen (rodом iz Balenske Drage, zaseok poviše Jablanca) izvrstan poznavalac prošlosti Podgorja, u svojim publicističkim osvrtima navodi za naziv K(a)ramarkovac, da je to svojevrstni turcizam na Velebitu, a kojih još ima, kao npr. Turska vrata, Alan, Begovača, Pazarišta i drugo. Ali pretpostavljam da je to možda sjećanje na nekoga romaniziranog morlaka, Crnog Marka, jer "kara" po vlaški-morlački znači crn, a taj se stanovnik ovamo doselio davno prije.

⁴ Ženska donja bijela haljina izrađena od lana ili konoplje na domaći način, iz platna s tkalačkog stana.

⁵ Tkanica je urešen ženski vuneni pojas otkan na malom tkalačkom stanu. Tkanice žena i djevojaka dijelom su se razlikovale u boji vune i ukrasnim motivima.

⁶ Za ankl je teško odrediti namjenu, u svakom slučaju to je dio vunene odjeće koja se oblačila iznad haljine bjelice, dakle to je neki haljetak

⁷ Jašmak je stari naziv za laneni rubac kojim su se pokrivalo glave žena i djevojaka. I jašmaci žena i djevojaka dijelom su se razlikovali.

⁸ Bičve su debele ili tanje vunene pletene čarape.

⁹ Obuća-opanci od opute, sirove volunske kože, nazvani tako zbog isprepletanja kožnih traka, stoga su nazvani i opanci prepletaši.

¹⁰ Metalne kopče-kvačice iz savijene tanke žice koje su se ušivale u sukno i tkanine.

¹¹ Puca ili gumb je metalna okrugla pločica s više rupica u sredini za prišivanje.

Sl. 1. Daniyel Vukušić (desno) s prijateljima na izletu u planinskom zaseoku Struge. Snimljeno 1985.

ulaz u dvorište i kuću, tražeći da im se dade novac za opanke, jer tobože nemaju što obuti za svadbu. Kum je u tom slučaju bio dužan dati bar simboličan otkup da svatovi mogu proći. Ali kako su ti običaji počeli iščezavati, događalo bi se da bi kum na takvu molbu i zapreku odgovorio:

- "Prijatelju, ostavi te ceremonije i pusti nas u kuću, jer ćemo inače otići natrag."

Naravno da tada domaćin ne bi mogao drukčije nego bi odgovorio:

- "Evo, to je kod nas još običaj, ali kad ste ga vi zabacili unda ajte slobodno u kuću. Sve je priređeno."

Na stolovima su postavljena razna pića, crna i bijela kava, a potom bi se prema imetku obitelji, redala razna jela, dok se uvijek prije i poslije jela plesalo i pjevalo, a zaduženi je svirač samo na prekide prestajao svirati dok bi ga zamijenio poneki drugi svat.

Barjak je nosio barjatar (barjaktar), koji je od mladenčeve kuće doveo grupu svatova, a tad bi mladenka uz pomoć drugih djevojaka kitila barjak novim rupcima, rupčićima, trobojnicama i raznim vrpčama, a na vrhu koplja bila je na

šipki nataknta jabuka na kolaču (baškotu), iznad koje je na vrhu privezan za to kupljeni ukras umjetnog struka cvijeća. Tako iskićen barjak privezao bi se uz prozor do polaska u crkvu, a po završetku svadbe cijeli je nakit pripao barjataru.

Kod djevojke, kao i kod momka, prethodne bi se večeri okupili svatovi, naravno, mladenkini kod mladenke, a mladoženjini kod mladoženje, da prije spavanja plešu, pjevaju, jedu i piju, kao uvod u sutrašnje veselje. Kad su se sutradan ujutro sastali svi svatovi kod mladenke, tu bi uz jelo, piće, ples i pjesme ostajali do oko podneva i tek onda krenuli prema župnoj crkvi. Sve je svečano odjeveno u građanska odijela, jer je narodna nošnja skoro potpuno iščezla, negdje početkom 20. stoljeća, te se još kod starijih tu i tamo moglo vidjeti pokoji komad narodne nošnje.

Negdje do dvadesetih godina ovoga stoljeća svadba se do župne crkve kretala u ovakvom poretku:

Naprijed je išao barjatar, do njega svirač, stalno svirajući na dangubicu ili harmoniku. Za barjakom je išao diver (djever) s mladenkom, pa kum i mladoženja, te ostali kićeni svatovi. Za tu zgodu birala se lijepa i ugledna djevojka, koja je uz ostalo bila i okretna, a kojoj je bio zadatak da pred barjakom stalno pleše u hodu, okreće se oko sebe, da joj se kiklja (suknja) što više širi i da često udara nogama o tlo i tako sve do crkve. Njena je uloga vjenčanjem bila završena. Već uoči Drugoga svjetskoga rata takvi običaji nestaju, dangubicu i druge stare instrumenta zamjenjuju gitare i harmonike, a svadbe se dalje odvijahu slično kao u gradovima, s razlikom što se dulje i svečanije svadbovalo.

3. Božićni običaji također gube od svoje izvorne sadržine već početkom 20. stoljeća, pa se do danas od toga tek nešto zadržalo, čemu je uzrok naglo raseljavanje i novi brži tempo života kad se samo kite borovi (kojih prije nije bilo) i obilnije jede i pije.

Običaji od ranijih vremena gube se već koncem 19. stoljeća, ali uglavnom teku po određenom redosljedu i običaju. Za tu prigodu i svetkovinu, već se ranije, kroz izvjesno vrijeme, pripravljahu razni specijaliteti, kakve su kod kojega kućanstva bile mogućnosti. Jaja, maslo, sir, suhe smokve, mendule, orasi, dobra suha stegna (bravetina), svinjsko meso i dr., a ponegdje i domaće vino. Bakalar je bio na Badnjak u svakoj kući obligatno jelo, a vino i rakiju, osobito kasnije, dovozila je svaka obitelj s otoka Raba i Paga, mijenjajući za svoje plodine, jer se u tome nije štedjelo. Za blagdane se priređivao specijalni kruh, miješan s mlijekom, jajima i grožđicama, a poslije i kolači.

Na Badnjak već nitko nije radio, samo se timarila stoka i priređivala drva za vatru. Taj dan se ujutro svuda tuku bakalari, te se objed (zvan u narodu užina)

priređuje kao nemrs uz obligatni kukurzni svježi kruh, pečen pod pekom. Kod objeda se obilno zalijevalo dobrim nepatvorenim vinom, dok se doručak (ručak) sastojao od crne i bijele kave uz kruh, suhe smokve i rakiju, što je bilo postavljeno na stol. Za večeru su se uz ostalo obligatno pekli uštipci uz dodatak groždica, ponegdje pečeni na domaćem maslu. Dok još gorješe ognjišta, domaćin bi donosio sirovo drvo (obično hrastovo) koje se zvalo "Badnjak" i priložio ga na vatru da po sredini pregori. Kako to nalagahu običaji, onom tko uhvati deblji kraj drveta (badnjaka) kada pregori, pripadalo je prvo mladunče od sitne stoke (prema to skoro nikad nije dobio), stoga bi djeca dobro pazila kada će drvo pregorjeti i tko će imati sreću da ga prvi uhvati i objavi ostalima svoj uspjeh i radost. Za moga sjećanja kod nas nije prostirana slama po podu.

Poslije večere mlađi se već okupljaju (rjeđe stariji) za polazak na ponoćku, a iz svake se kuće čuje pjesma mladeži ili rozgalica starijih, sve naravno uz obilno piće. Tijekom večeri, na svim putevima, iz svih sela slijevale su se pjesme na cestu, da se sav taj narod slije kod župnih crkava, gdje se do ponoćne mise kolalo, igralo, plesalo i pjevalo. Muškarci su već od kuće dolazili prilično razdragani vinom, a poneki su nastavljali i u gostionicama, ali rijetko se tko napio, jer je ponoćka bila noć veselja i slobodnijeg očitovanja ljubavi. Kod ženskog spola se nije smjelo zapaziti da su više potegle iz čaše, jer to bi ih stajalo lošega glasa. Svađe i razmirice bile su rijetka pojava i to beznačajne, jer svakome je bilo samo do veselja. Poslije mise, iza ponoći, opet se grupno išlo kućama, uz pjesme i šale. Domaćica se kod kuće pobrinula oko jela (obično teška: zelje, meso, sarma) da povratnici s ponoćke mogu obilno jesti i piti, kome se to još mili i tko nije pun mamurluka od prethodnog dana i noći. U brojnijim obiteljima još su stariji zatečeni kod pića, pa su i poneki mlađi nastavljali u društvu, da bi tek pred zoru pošli na kraći odmor. Stariji bi, poslije večere i odlaska mladeži na ponoćku, pošli s vrčem vina - okićenim vijencem od bršljana nanizana na koncu - do rođaka ili prijatelja da poljudikaju i popjevaju - uglavnom rozgalicu - jer biti s djecom i ženama, koje su zabavljene oko jela, bilo je nezamislivo, stoga se po odlasku mladeži pjevalo u manjem broju kuća, gdje se sastajahu domaćini, njih dva tri, a rijetko više:

Čestitanja su počela već na Badnjak, pa kroz sve dane blagdana, kako se tko s kim susreo. Pazilo se na to da susjedu na Badnjak i Božić ne dođe kao prvi čestitar ženska osoba, jer će prema narodnom vjerovanju biti uzrokom da mladunčad (zvana mladina) stoke dođe na svijet pretežno muškog spola, što bi umanjilo budući priplod.

Ranije je obično stariji domaćin dolazio susjedu, da njemu i obitelji čestita dobrodošle blagdane izgovarajući i nabrajajući sve moguće želje.

"Valjen Isus i Marija, konšije! Dobro van doša Badnjak, Božić, Stipanja, Ivanja, Mladenci i Mlado lito, da bi van rodilo žito, da van Bog podili puno zdravlja i da bi van se sve širilo i visilo itd. već prema tome tko je to znao više i bolje nabrajati, a na kraju se nazdravilo vrčem ili bukarom vina koji je donosio čestitar ili je zatečeno kod domaćina.

Kasnije su se čestitke izgovarale kratko po građanski.

"Sretne i ugodne blagdane!" iako su se poneki od starih običaja zadržali još do današnjih dana.

Koliko ja po predaji pamtim, u ranija vremena je Božić bio uglavnom dan starijih za polazak do crkve u župno mjesto, a Stipanja za mladež, prem su i mladi i stari koliko-toliko sudjelovali u jednom i drugom danu. Stariji (žene i muškarci) sačekali bi se na Božić ujutro na određenom mjestu u selu - naravno, prije u narodnoj nošnji - da zajedno razgovarajući i pjevajući pođu do crkve, gdje se poslije mise muškarci sastajahu, po onoj narodnoj "Oka na momka", dok bi žene ispred crkve počavrljale i ostale sa svojim znancima, a potom krenule u svome društvu kućama, da se brinu oko spremanja jela. Na Stipanje su pretežno mladi polazili k crkvi, a manje stariji, dok se u ovom kraju za Ivanje išlo k crkvi u Priznu kod Sv. Ivana.¹²

U vrijeme božićnih blagdana i stoci se davaše obilniji obroci da i ona osjeti blagodat svetkovine.

4. Uskrsni običaji su bili manje značajni, ali i tome se posvećivala veća pažnja. Već tjedan prije, na Cvjetnu nedjelju išlo se k crkvi s cvijećem i zelenilom u rukama, dok su mnoge djevojke nosile šibe na koje su bili upleteni listovi od masline u obliku palmine lista, zbog čega ih i nazivaše palme, a simbolizirale su ulazak Isusa u Jeruzalem.

Cijeli uskrsni tjedan između Cvjetne nedjelje i Uskrsa bio je u znaku svetkovine. Mladež se brinula da se što svečanije odjene za Uskrs, a imućniji su kupovali i ponešto novo od odjeće. Do Velikog četvrtka se obavljahu poljoprivredni i ini poslovi, ali se na Veliki petak nisu obavljali nikakvi poljoprivredni radovi, vjerujući da se time povrjeđuju rane Kristove. Veliki je petak smatran postom i svetkovinom, jer je bio posve nemrsni dan, a mnogo se išlo u crkvu, osobito stariji. Na Veliki petak se pažljivo pratilo kakvo je vrijeme,

¹² U Gornjoj Prizni sa sjeverozapadne strane sela izgrađena je koncem 14. st. mala grobljanska crkva sv. Ivana. Njezin je prvi spomen iz 1418., a posvećena je sv. Ivanu, starom zaštitniku dinarsko-velebitskih stočara, ali i voda, izvora i bunara, kao simbola pokrštenja, ali i ljekovitosti i iscjeljenja rana, izlječenja od bolesti, zbog čega su žene i djevojke davale zavjete kao odraz drevnih običaja i religija.

Sl. 2. Mlinište, planinsko sezonsko stanište Podgoraca od Prizne. Snimio S. Božičević 1985.

jer se prama tome donosila prognoza kakvo će vrijeme biti kroz ljeto. Vjerovalo se ako je Veliki petak suh, da će biti kišovito ljeto, i obratno, ako je Veliki petak kišovit, ljeto će biti sušno, a možda i polovično. Vino se pilo obilno, jer se vjerovalo da će tijelo dobiti nove krvi kroz godinu koliko se na Veliki petak popije crnog vina.

Na dan Velike subote spremalo se obilno jela (bilo kakva), koje se pojelo prije deset sati ujutro, tj. prije nego ponovno zazvone crkvena zvona, jer da se ne smije gladan dočekati "Slavu vičnju", kako nazivahu trenutak kad se na crkvi oglase zvona, jer koga zateče gladnog, bit će gladan cijele godine i obratno.

Za Uskrs se pripremalo također boljih jela, pa tko je imao pršuta, dolazio je uz ino na stol. Vino se također obilno točilo. Žene ili djevojke nosile su toga dana na blagoslov raznu domaću hranu. Kruh, sir, jaja, ljutiku, a neke i suho kuhano meso.

Čestitalo se kao i obično "Sretan Uskrs", a nije se radilo ni na uskrsni ponedjeljak.

5. Običaja proštenja bilo je u našem kraju podosta jer se obavljahu kod svih bližih crkava i crkvice (kapelica) - svako u svoje vrijeme. Razlika je bila u pohodu, već prema tome koliko je koje prošteništa bilo značajno. Hodočastilo se crkvama sv. Josipa i sv. Nikole¹³ u Jablancu, sv. Ivanu u Prizni, sv. Mihovilu u Vicićima,¹⁴ sv. Jakovu u Starigradu¹⁵ i Pazarištima, Srcu Isusovu u V. Brisnicama,¹⁶ sv. Jeleni na Mliništa¹⁷ i dr., ali najznačajnije i najbrojnije bilo je hodočašćenje Majci Božjoj na Krasnu¹⁸ 15. kolovoza. Prošteništa Krasno bilo

¹³ Oko 1695. novodoseljenici Bunjevci izgradili su na mjestu neke starije trošne crkve novu župnu crkvu sv. Josipa, koja je u više prilika obnavljana. Još 1179. u dokumentima se spominje da su ponad mora na brijegu jablanački župani izgradili malu crkvu posvećenu sv. Nikoli, koja se danas nalazi na početku mjesnog groblja. Pred nešto više od desetak godina crkva je temeljito obnovljena, ali tada nisu izvršena odgovarajuća arhitektonska istraživanja, što otežava opis njezina izvorna stila i načina gradnje.

¹⁴ Prema našim spoznajama zaselak Vicići nalazi se između Starigrada i Stinice, podno magistrale i sela Jurkuša. Tu se nalazi kapelica, više-manje oltarić sv. Mihovila, sveca osobito štovana među doseljenim Bunjevcima. Kapelica se ne spominje u crkvenim izvješćima a pretpostavljamo da potječe iz godine 1900.

¹⁵ Današnja župna crkva sv. Jakova u Donjem Starigradu sagrađena je oko 1772. poviše luke. Ona starija, istoga imena, danas obnovljena - nalazi se na starom mjesnom groblju, sa zapadne strane mjesta podno gradine "starog Golubića" ili Starigrada. Čini se da je oko 1700. ta crkva zapuštena i ruševna, a ne znamo kada je oko nje uređeno mjesno groblje. Istaknuti je da se sa sjeveroistočne strane mjesta i gradine nalaze veće čvrste zidine jedne druge stare srednjovjekovne crkve, za koju stari mještani navode da je bila posvećena sv. Jeleni. Za tu crkvu nemamo druge potvrde, naslućujemo da je izgrađena u 13. ili 14. st.

¹⁶ U *Shematismu senjske, modruške i krbavske biskupije za 1916. g.*, na str. 68. navodi se da u Brisnicama stoji kapelica posvećena sv. Srcu Isusovu. Tu su kapelicu sagrađili stanovnici Brisnica početkom 20. st. a oko 1948. pretvorena u neko zadružno spremište. O toj kapelici ukraj ceste danas svjedoče ruševine.

¹⁷ Planinska crkva sv. Jelene Cesarice nalazi se na planinskom prostoru veća sezonskog naselja Mliništa (1000 m iznad G. Prizne), a sagrađena je 1900. dobrotom nekog imućnijeg Mandekića, vjerojatno na mjestu neke starije crkve koja je poput drugih planinskih crkava bila izgrađena od drveta ili kamena u tehnici suhozida. S istočne strane crkve stoje neke zidine, navodno ruševine kuće - stana jablanačkoga popa što nam sugerira ispravnost iznesene pretpostavke (vidi Ante GLAVIČIĆ, *Starohrvatska sakralna arhitektura na Velebitu, I. dio*, Senjski zbornik, 9, 1981/82, 95).

¹⁸ Zavjetna crkva sv. Marije Snježne (nalazi se poviše zaseoka Devčići - Krasno) spada među veće i stare planinske crkve na Velebitu. Današnji izgled crkva je dobila u zadnje vrijeme, a zbog nestručnih adaptacija izgubila je vrijednost spomenika kulture. Ta planinska crkva čini se da je sagrađena u ranom srednjem vijeku - u tzv. dotursko vrijeme. Obnovljena je 1641. prema jednom napisu sa škropilnice u svetištu, a proširena je oko 1716. na zapadnu stranu. Iz toga je vremena potjecao zanimljiv, umjetnički vrijedan, drveni oslikani kasetirani strop, te tri stara drvena oltara. Do iza 1945. crkva je bila ispunjena raznim zavjetnim darovima unesrećenih i

je poznato kao jedno od najposjećenijih u našoj zemlji i svrstavalo se u red Trsata, Bistrice i drugih većih hodočašća. Tu je hodočastilo mnoštvo svijeta iz Podgorja, dijela sjevernog Primorja, sjeverne Dalmacije, Like, Bosne, te otoka Raba i Paga. Iz Raba je do Drugoga svjetskog rata zaista mnogo svijeta grnulo na Krasno kao i Podgorje i Lika, jer je to bila zavjetna crkva, te su mnogi tamo polazili da obave zavjet, a mladež da se zabavi, jer je zabava bilo na pretek. Kola, plesovi, pjesme, piće, šetnje, upoznavanje, vrtuljci, a jeftina pečena janjetina bila je obilgatna uz sva ostala jela.

Budući da je u to doba godine svaki odrasli muškarac imao novaca, došavši sa sezonskih radova, a većina je do tada obavila poslove oko sjenokoše na koju su brojniji dolazili s posla, stoga se tom prilikom nije štedjelo. Većina mladića i djevojaka, za te su dane, ako ne odijela, a ono bar nešto skuplje i svečanije od odjeće pribavili za polazak na proštenje.

Svetkovanje je trajalo dva do tri dana, a kod nas se polazilo s velebitskih nastamba,¹⁹ i to 14. kolovoza u rano jutro. Već 13. kolovoza prekidalo se s poslom i sve je bilo zabavljeno oko spremanja za Krasno, naročito mladež, koja se za tu zgodu svečano pripremala. Uz ino pripremala se hrana i piće za put, te su neki nosili i posuđe, da negdje pri odmoru u šumi skuhamo kavu. 13. kolovoza pred večer i do u dio noći, mladež se sastajala da se dogovori kada i u kojoj grupi će krenuti na Krasno, a sa svih su strana odjekivale pjesme i dozivanja. Poneke grupe otočana Raba običavale su zanočiti u šumi uz vatru, te ranije krenuti put Krasna. Ujutro bi Podgorci nailazili na njihova noćišta, gdje su logorovali, obično kod Lubenovca, u blizini naselja, gdje su bili sigurniji od medvjeda, kojega su zamišljali kao vrlo opasnu zvijer.

Već ranim jutrom 14. kolovoza kretale su povorke cestom i putevima u pravcu Krasna, a cijelom se planinom orila pjesma i povici. Najveće povorke kretahu se od Alana i Mirova, jer se tu spajahu putevi brojnih naselja, a putovalo

---

ozdravljenih. Ali s vremenom su te znamenitosti uklonjene i nestale su kao svjedočanstvo drevnih proštenja i svetosti po kojima je crkva Majke Božje bila nadaleko poznata, slavljena i posjećivana od naroda iz Like i Podgorja.

¹⁹ Radi se o planinskim sezonskim ljetnim stanovima na Velebitu u koje je iz Podgorja i Kotara narod selio krajem proljeća, a onda se krajem 8./9. mjeseca vraćao, silazio s planine sa svom stokom i ljetinom. U planinskim naseljima, utvrđenim na visinama od 800 do 1500 metara nadmorske visine, uz sve plodne doce i ograde, zelene livade i ispašišta, japage i padeže, okružene niskom i visokom šumom, središnje planinsko naselje župe Jablanac bilo je Mirovo-Alan, a naokolo staništa, zapadno Alan, Struge i Rožanovo, južno Baričević i Bilen stanovi te Štokić duliba, istočno Konačišta, Grebalište i Lubenovac te Bilenski i Šegotski padež. Prema *Shematizmu senjsko-modruške i krbavske biskupije iz 1916. g.* na području jablanačke župe evidentiran je 2891 stanovnik. Od toga broja najmanje 2000 i više čeljadi redovito je selilo u planinu ili putovalo svijetom za zaradom.

Sl. 3. Grabarje, planinsko naselje na Podovima iznad Jablanca. Snimljeno 1965.

se preko Lubenovca - gdje se i tamošnji živalj uključivao - Loma, Jezera do Krasna, pa dalje do crkve Majke Božje od Krasna. Drugi putovahu preko Begovače, Zavižana, Dulibe, Grezine i dr. Od Mirova je put trajao 5 - 6 sati, te bi se svaka grupa, gdje bi to odredila, odmarala i založila nešto prije dolaska do crkve. Neki su hodočasnici - većinom žene - išli cijelim putem bosu, noseći obuću u torbi, jer tako su se zavjetovali. Oni pobožniji odmah su hitali da obave obred u crkvi, nakon čega bi se priključili onima koji su se pobrinuli za stolove. Kad je pojedina družba bila na okupu, mladi su muškarci donosili pečenku na stol, naravno onu vruću s ražnja. Pečenka je plaćala danak, a vino je usporedno obilno teklo. Kad bi se svi najeli i napili, stariji bi ostajali kod stolova pijući i razgovarajući, što je nekada potrajalo od podne do sutradan ujutro. Mladež se razilazila šetajući ulicom izmed privremenih gostionica - baraka do velike drvene barake (šufine), gdje su se ispred nje igrala kola i razni plesovi uz svirke i pjesme. Šetalo se i čistinom do šume, a oni momci koji nisu imali zaručnica, tražili su poznanstva s drugim djevojkama, bilo Podgorkama, Dalmatinkama, Ličankama i ma kojima. Onaj momak koji je sklopio više poznanstava i prošetao ulicom s više djevojaka, kad s jednom, kad s drugom, to je više slovio kao zavodnik, a ponekad se takvo poznanstvo vezalo na dulje dopisivanje, što je ponekad dovelo i do sklapanju braka. Pri ovakvom traženju poznanstva dolazilo

je i do raznih scena, uglavnom zaodjevenih šalom. Jer teško je takav zavodnik mogao sve te pokušaje poznanstava obaviti, a da ga neki od susjeda nije zamijetio, pa ako se - što je često bivalo - namjerio na kakvu otresitu ili glupu djevojku i loše prošao, onda je bilo smijeha, zadjevica i šala napretek. Za vrijeme šetnje, mladić bi djevojci ponudio da joj kupi razno voće ili poslastice, čega je bilo dosta na zborištu u te dane, ili da se zajedno provozaju na vrtuljku.

Poslije misa, svih mogućih plesova-kola i zabava, jela, pića, šetnje i udvaranja, što je trajalo cijeli dan i noć, uslijedio bi povratak kućama. Torbe su natrpane voćem, pečenkam i dr. što će trebati na putu pri povratku kući, te da se obdare oni koji su ostali kod kuće, a bilo je uobičajeno da se i slučajnog namjernika ponudi jabukama, osobito čobane koji su namjerno pasli stoku uz putove kojima se vraćaju hodočasnici. Povratak kući nije bio tako veseo i bučan kao odlazak, jer je sve izmoreno plesom, pjesmom i pićem, stoga se sve onako neispavano tromo vuklo, da se pri dolasku kući ljudi bace na ležaje i odmore iza neprospavane noći, te da se opet navečer sastanu, zapjevaju i porazgovaraju o zgodama prošlog dana i noći.

6. Ovdje je vrijedno spomenuti i pogrebne običaje, koji se do zadnjih nekoliko desetaka godina nisu bitno mijenjali. U ovim je krajevima postojao običaj da se težeg bolesnika pohodi kad je god to bilo moguće, da se donese kakvi dar, u hrani, voću ili piću, već prema vlastitoj ocjeni što bi bolesnik mogao poželjeti. Usput se bolesnika zabavlja u razgovoru i hrabri, uvjeravajući ga kako bolest nije opasna, te da će ozdraviti, dok bi se i tu našle iznimke-pojedinci koji bi otvoreno govorili kako je bolesnik slab i da neće zadugo, nadodavši: "E vala Bogu! Umrit se mora, pa Bogu u ruke." Dolazilo se i zbog toga da se obitelji bolesnika pomogne u poslu i da im se pravi društvo.

Kada je bolesnik umro, glas se brzo proširio užom ili širom okolicom, već prema ugledu pokojnika, a tad bi već prve večeri u kuću pokojnika dolazili brojni susjedi i iz okolnih sela, da preko cijele noći bdiju uz pokojnika, što se u ovom kraju nazivalo "čuvarina". Ako je pokojnik (žensko ili muško) bio mlad ili više cijenjen, strogo se pazilo na red i pristojnost. Razgovaralo se i pričalo, ali sve u granicama pristojnosti. Ako je pokojnik bio star i manje ugledan, razgovor je tekao slobodnije, uz više šala i smijeha. Obično bi ostajali do ponoći svi, da bi poslije neki pošli na spavanje, a neki ostali cijele noći.

Kod dolaska u kuću svatko je bio dužan da pristupi odru, poškropi pokojnika blagoslovljenom vodom, koja je za tu namjenu stajala u čaši kraj odra zajedno s maslinovom grančicom kojom se škropilo. Tu se usput stojeći pomolilo za dušu pokojnika, a tek se potom vraćalo u prostoriju gdje su ostali

sjedili i razgovarali. Kod imućnije obitelji posjetioci su nuđeni pićem i hladnijim jelima, te češće kroz noć crnom kavom, a kod siromašnih podvorilo se samo kavom, ponekad i bez pića.

Mrtvački lijes je pravio za to sposoban domaći priučeni stolar.

Na dan pogreba okupilo bi se brojnije pučanstvo, pretežno mlađi ljudi, koji će pokojnika nositi na ramenima pomoću konopom vezanih nosila (dugih oblih i debelih jelovih kolaca) do groblja. Žensko je osoblje manje sudjelovalo, osim najbliže rodbine pokojnika.

Kad su sve pripreme obavljene, nosci se ponude rakijom. Prva četvorica nosaca dižu lijes s pokojnikom na ramena i povorka kreće. Običaj je bio da se pokojnika od kuće žalosti isprati naricanjem i pjesmom tužaljkom, već prema dubini bola i sposobnosti za - kako ovdje nazivaše - nabranje, u čemu su glavnu ulogu imali: suprug, supruga, majka, otac, sestra, brat, koje su po sudu ostalih ta bol i gubitak najviše pogađali. Nabrajala se dobrota i ine vrline pokojnika, vječno odvajanje i dr. Za mladima se tuga očitovala zbog nestanka mladosti, kod starijih zbog gubitka obiteljskog brižnika i kormilara, sve u usporedbi s dobom života i životne uloge. Uz mnoga nabranja u kojima se spominjahu sve zasluge, rad i ljubav pokojnika, sve bi se popratilo pjesmama tužaljka, od kojih se ponekih sjećam, kao evo ove:

Ko će gledat tužne strane ove,
Kud je zlato prolazilo moje.
Zašto ćeš mi travo zeleniti,
Kad ga nema 'ko će te kositi.
Blago l' ti je crna zemljo moja,
Kad uživaš koga j' tebe volja.

Sjećam se jednog tužnog napjeva, kojim je jedan naš stariji žitelj oplakivao pri sprovodu.

Mare moja, davorijo moja,
S trojin si se vratin zatvorila,
Prva vrata od biloga platna,
Druga vrata od vite jelice,
Treća vrata od crne zemljice.

Bilo je prilika da su nazočni takvo nabranje preinačili u šalu i rugalicu, naravno poslije povratka s pogreba, stoga je ostala jedna priča (rugalica), kako je jedna žena idući za lijesom svoga muža cijelo vrijeme sve do pokopa naricala i nabrajala u otegnuom desetercu. I kad je sišla s drugim ženama u

Sl. 4. Karamarkovac, planinsko naselje na Podovima iznad Živih Bunara. Snimljeno 1965.

gostionicu, gdje će se obaviti podušje (karmine), žene je tješe, a ona odgovara: "Ostavte me druge moje. Nije me-ni do ni-če-ga." Ipak se jedna žena okrene drugima i predlaže da se udovicu tako slabu ponudi juhom, na što ona odgovori u otegnuom tonu:

"El ta juva već go-to-va?"

Nužno je napomenuti da su na određenom mjestu, zvanom "Mirila",²⁰ nosioci i ostali stali na mali odmor, pri čemu bi naslagali gomilu kamenja u

²⁰ Stari pogrebni običaj veoma karakterističan za stanovnike Dinarskog gorja, kojemu pripada i Velebit. U ovome slučaju vezan je za teritorij od sjevera (Krpmota) na jug do Jasenica i Zrmanje, i to uglavnom za pučanstvo s primorsko-podgorskog obronka Velebita. O običaju mirila i počivala do 1925. malo se znalo i o tome su pomalo pisali dr. I. Krajač, dr. M. Gavazi i dr. J. Poljak. Na temelju njihova spomena, od 1965. Gradski muzej u Senju sa suradnicima (dr. Aleksandra Faber, Mira Trošelj i dr. Srećko Božičević), posvećuje primjerenu znanstvenu pozornost pojavi, trajanju i prestanku ovoga starog običaja u Podgorju. Pri tim istaživanjima nismo uspjeli saznati od kada u Podgorju traju ovi pogrebni običaji. Prema pri kupljenoj građi od 1964. g. znamo da mirila i počivala kao običaj prestaju s iseljenjem starosjedilaca iz gornjih planinskih sela, pa prema tome i čitavog Podgorja. Velebitska mirila i počivala zanimljiv su pogrebni običaj pa bi stoga, dok još ima starosjedilaca, bilo potrebno izvršiti kompleksnija arheološka, povijesna, etnografska i religijska istraživanja. Mirila i počivala isključivo su vezana za stanovnike planinskih krajeva, kojih su groblja, niže oko crkava i naselja pokraj mora.

obliku humka negdje na slobodnom mjestu, jer su posvuda bili takvi kameni humci od mnogih pokojnika, a nije se smjelo povrijediti tuđi humak niti s njega uzeti kamen, već se na novo "Mirilo" moralo nanijeti sa strane, a bar nekoliko kamena izvaliti iz zemlje i onako žute postaviti na humak s busenom smilja ili trave, da se može uočiti kao novo "Mirilo". Lijes s pokojnikom bio je za to vrijeme položen s vezanim nosilima na putu.

Pošto je cijeli obred dobro obavljen i pokojnik pokopan, s groblja bi sva radbina pokojnika, nosioci i oni koji su pokojnika pratili od kuće žalosti, došli u gostionu gdje je čekalo ugotovljeno jelo - naravno prema imućstvenom stanju pokojnika. Tu bi svi posjedali za stolove, a kad bi jelo i vino stiglo na stolove, ustao bi jedan od starijih sudionika, prekrižio se i započeo molitvom jednog Očenaša i Zdrave Marije za dušu pokojnika što bi i drugi prihvatili, iza čega se pristupilo jelu.

Dok se jelo i pilo, razgovaralo se o koječemu, a najviše o pokojniku, njegovim zaslugama i vrlinama, dok nikome nije palo na um da pokojniku pripiše bilo kakvu manu: "O mrtvima lijepo."

Netom je obavljeno podušje (karmine), ukućani pokojnika bi ustali, zahvalili svima i krenuli kući, dok bi nosioci i drugi muškarcu starije i mlađe dobi, po ustaljenom običaju, nastavili dalje s pićem po onoj narodnoj: "Oka na momka". Tom se prilikom često događalo da se prevrši mjera, pa na stol dođe i više "oka", a tad se pričalo o svemu i svačemu, te bi koji put kanula i po koja suza, ali je obično sve završavalo pjesmom, jer kad bi crnjak zagospodario i podigao temperaturu, zaboravljalo se na dan tuge, budući najbližih od pokojnika nije bilo u društvu. Tad bi se koja čaša namijenila sjećanju na pokojnika, a stariji bi zapjevali i razgolićeno:

"Ko je umra Bog ga pomilova,

A mi da smo zdravo i veselo.

Udri pobre kad na tebe dođe ooooj...

Ponekad se događalo - ako bi pokojnik i njegova obitelj bili siromašna stanja - da su sudionici pri pogrebu, obično suseljani, obavili podušje o svome trošku, a da o tome nije ni gostioničar, niti itko drugi ništa znao, jer se nije smjelo dogoditi da se pokojnikovi zbog neimaštine i siromaštva osramote, te da se ne obavi uobičajeno podušje.

7. Još nešto o prelima:

Dok se koncem devetnaestog stoljeća i tijekom dvadesetoga nije prelo moglo ni zamisliti bez svirke i plesa, u ranijim se vremenima prelilo uz manje svirke na mišnjače i divojice, te manje plesa, dok je veći dio večeri i noći

Sl. 5. Struge, planinsko naselje Podgoraca iznad Stinice. Snimak iz 1930.

protjecao uz ručne radove, igre i pričanje u toplim sobama, koje su grijane starinskim pećima s uzidanim pećnjacima. Tu se igralo i vitičanje, koje se odvijalo na slijedeći način:

Jedan od suigrača uzme s prsta viticu (po tome naziv igre vitičanje) i nosi je od igrača do igrača - mogu sudjelovati i djevojke - svakome stavi šaku u ruke, a viticu ostavi kod jednoga - (ako nema vitice upotrijebi se i kovani novčić ili dugme). Sada jedan igrač na kojega dođe red treba da pogodi u koga je vitica. Ako pogodi, on tada preuzima viticu i nosi kao i prethodni od igrača do igrača, ako li ne pogodi, on pruža dlan da ga ovaj koji je predao viticu igračima odalami remenom po ruci, već po miloj volji, jače ili blaže, i tako bi tražio dok bi našao, jer je u svakoj rundi smio pitati samo jednog igrača i ako je bio loše sreće, palo je više batina. Igrač koji je skrivao viticu, mogao ju je zadržati i kod sebe, i ako je onaj koji traži viticu sumnjao da je u njega, rekao bi "Na dimu je". Tad bi ovaj otvorio ruku i ako je kod njega, predao bi je, ako nije, ovaj je opet primio batinu, sve dok nije pogodio. Kad je već pogodio, što se dešavalo i kod prvog pitanja, tada bi on preuzeo ulogu prethodnika i odredio tko će tražiti, a tad bi obično pokazao na suparnika u ljubavi da ga može od srca odalapati remenom po dlanu, što se naizmjenice kad bi ih dopala vitica, redalo više puta, a batine nisu izostajale. Vitičalo se i u dvije grupe, tako da su se na svakoj strani nalazila dva do četiri igrača, sjedeći jedni prema drugima, oči u oči. U početku jedan od

suigrača stavi ruke iza leđa, a potom ih zatvorene pruži prema suprotnim igračima, da jedan od njih pokaže u kojoj je šaci vitica. Ako je pogodio, njihova je, ako ne, onda ostaje u posjedu igrača čiji je član pokazao zatvorene šake. Zatim su svi sjeli, a ovi u čijem je posjedu vitica, okreću se sjedeći, leđima prema protivnicima, poslije čega svi ispruže zatvorene šake prema suprotnoj grupi, da ovi pogode u kojoj je šaci vitica. Jedan iz grupe suprotnih igrača pogađa, pokazujući svakom jednu šaku. Igrač otvara šaku i pokazuje dlan. Ako je vitica kod njega u pokazanoj šaci, tad prelazi u vlasništvo igrača koji su pogodili, ako nije, onda igrač u koga je vitica dijeli protivnicima svakome po jedan udarac po dlanu, jačine po vlastitoj volji, i to ide sve dotle dok suprotni igrači ne pogode šaku u kojoj je vitica, a tad oni nastavljaju igrom i dijele batine, naravno, ako imaju sreću da protivnici ne pogode. Događa se da jedna strana već u prvoj igri izgubi viticu te protivnicima ne podijeli ni jedne batine, iako su već do tad primili brojne batine, a slijede ih opet dok ne pogode gdje je vitica. Igra se ponekad toliko zaoštrila da bi jedni i drugi dobili dobrih batina, ali na završetku nitko nikoga ne mrzi niti krivi. Igra je igra!

Postojala je i igra "Malićanje", ali ta je davnije iščezla, pa je ne bi znao opisati. Ali, koliko o tome znam, igrali su momci i djevojke naizmjenice, čime bi se sramežljivo očitovale ljubav, no nije mi poznato je li imala veze sa starom mjerom "Malić".²¹ Možda je igrač odnekud ispadao kao iz malića i pozivao djevojku slično kao u igri propadanje.

Propadanje se igralo ili otvoreno sjedeći na sredini prostorije ili skriveno u drugoj prostoriji. Pri otvorenoj igri momak bi sjeo na stolac i progovorio: "Ja propade", dok bi ga drugi upitao: "Tko ti se dopade i tko će te izvući?" Tada igrač rekne ime djevojke - najčešće koja mu se sviđa a ona je dužna prići do njega, poljubiti ga, da on ustane, a ona sjeda i nastavi igru imenujući muškarca koji će je osloboditi stolca i tako se igra naizmjenice nastavlja.

Događalo se da ponekad - pogotovo stidljiva - djevojka neće da muškarca oslobodi poljupcem, nego mu da znak da ustane, a da ona sjedne. To je istina, mala uvreda, za muškarca, jer se osjeti ponižen, ali odlazi tih i pokunjen dok opet ne dođe na red, a djevojci se to ne upisuje u grijeh.

²¹ Pučka mjerenja, vaganja, procjene težine i udaljenosti, barem što se tiče stanovnika primorskih padina Kapele i Velebita, nisu do sada evidentirana i malo je izgleda da će se istražiti u narednom vremenu. Pri obilasku terena 1967. posjetio sam podgorski zaselak Kalić-Jovanovići kod G. Prizne. Stara Jela Jurčić Borovac (rođena 1867.) uz ostalo navodi da drvena izrađena posuda zvana mezana, ima obujam od 1 litre, pomalić ima 2 litre, a malić 4 litre. To je njima bio ekvivalent za mjerenje količine žita, brašna itd. (Vidi Ante GLAVIČIĆ, *Jedna pučka predaja u Podgorju*, Senjski zbornik, 4, 1970, 358.)

Sl. 6. Planinska kuća obitelji Jure Mandekića u Mlimištu, planinskom naselju iznad Jablanca. Snimljeno 1967.

Druga varijanta propadanja (skrivena) obavljala se na sljedeći način: Iz prostorije u kojoj se prelilo, plesalo i pjevalo, povukao bi se jedan momak u drugu prostoriju, ili ako je lijepa noć van na dvorište, a na vratima bi stajao vratar i šapatom pitao, koju djevojku traži da ga zamijeni, a po pravilu su se iskupljenja i zamjena obavljali poljupcima. Vrtar bi pozvao po imenu djevojku ili momka. Pozvani bi prošao kroz vrata a vratar bi ih zatvorio. U prostoriji, u mraku, bilo djevojka ili momak, onoga koga bi zatekli i propustili ga kroz vrata, da preko vrataru čuju tko će biti taj (djevojka ili momak) naravno naizmjenice, da ga oslobodi iz prostorije.

Događalo se i u ovoj igri da bi djevojka, a rjeđe momak bez poljupca ili riječi jednostavno propustili onoga tko ih je pozvao kroz vrata, jer se često događalo da onaj tko poziva istinski voli onu osobu koju traži, dok pozvani (žensko ili muško) onoga tko je pozvao ne podnosi, stoga ga jednostavno otpravi bez riječi. Oni koji se vole, a našli su se u prostoriji, ponekad ostanu na dulje, da porazgovaraju, a igru nastavljaju drugi.

Stidljivije djevojke, pogotovo one koje prikrivaju svoje ljubavne osjećaje, rijetko će u igri pozvati onoga koga vole, već bilo koga drugoga, tek toliko da se

odazove i da igrača propuste kroz vrata i u takvoj se igri ponekad naslućivalo očitovanje ljubavi.

U ranija vremena bilo je prelenja i kod zimskoga volarenja. Zimsko se volarenje razlikovalo od ljetnog u tome što se tegleća i druga stoka nije gonila na noćne ispaše, već bi cijele jeseni, veći dio zime i proljeća do početnih radova kirjanja ostajala na pogodnijim planinskim ispašama, gdje je više brstila nego pasla, budući je snijeg pokrivao slobodne ispaše, a blago je radije brstilo mladice drveća nego paslo suhu žutu travu, koje je malo i bilo. Kod stoke, gdje je uvijek bilo volova - po čemu i naziv volarenje - ostajali bi mladići više doli koji su se mogli hrvati sa stihijom, uvijek donijeti brsti blagu za noć i za dan, ako zbog nevremena ne može u pašu. Priređivali su drva za vatru, koja bi cijelog dana i noći plamsala, bilo na ognjištu ili u kaminu s petnjacima, a to su mogli obavljati samo jači mladići, uz koje su ponekad za izvjesno vrijeme boravili i stariji, kao pomagači, ali i upravljači, jer su ih svi mlađi morali slušati.

Naravno, u takvim je uvjetima mlađima često onemogućivano slobodno kretanje u druga naselja na prelo, jer su ih stariji svojim autoritetom i nametanjem poslova vezali uz kuću, a strahopoštovanje i stid pred starijima obuzdavali bi mlađe da se o tome izjasne, stoga su se ponekad služili dovrtljivošću. Sjećam se jednog našeg suseljana, koji nam je pričao razne zgone iz toga vremena. Bio je to Joso Vukušić (Pečeni) sin Ivića (Ivana) iz Živih Bunara. I evo što nam tada ispriča, sve uvijeno u šalu:

Njegov otac Ivić već po običaju iziđe iz Živih Bunara na Struge,²² gdje zimovahu još neki volari. Usput iznese potrebne živežne namirnice, te će pomoći sinu pri poslu i prenoćiti koju noć. Budući da je starac bio slaba zdravlja, s brojnim fizičkim manama, posve ćelav, nagluh i kratkovidan, te nesposoban za stanovite poslove, glavna je težina padala na sina mu Josu: branje brsti i drva, čišćenje štale, timarenje stoke i dr.; starac je priređivao jelo, te bi zajedno jeli. Već kako je to bivalo, mlađi bi se poslije večeri sastajali i dogovarali o prelu, a u prelo se odlazilo na Dundović Pod,²³ što je bilo najbliže, iako udaljeno jedan sat pješaćenja niz padine Velebita prema moru. Mladići se dogovoriše. Svi osim Jose su slobodni, jer s njima nema starijih. Ali kako će Josu? Stid ga je oca moliti da ide curama u prelo, a možda ga ne bi ni pustio: da

²² Struge su veće sezonsko naselje u planini na oko 1200 m n. v. sjeverno od Velikog Alana. Slikoviti i pitomi dolac na zapadnim obroncima visoka brda Rožanova i sam naziv Struge bit će prethrvatske provenijencije a označuje polukružni prostor, ograđen suhozidom s vratima u sredini kroz koja se utjerivala stoka, odnosno ovce koje su se po redu muzle.

²³ Stalno naselje u srednjoj planini na tzv. II. velebitskom podu, između Velikog Alana i Stinice, nazvano tako po rodu Dundovića, koji je ovdje živio više stoljeća.

je tobož umoran od posla i bolje da spava. Joso smisli svoju vragoliju i mladićima kaže da će ipak u prelo, a oni neka "pivajuću" idu priko Brižaka. Tako i bi. Stari Ivić uredi ležaj kraj ognjišta. Ponjavu prostre, a drugu uzme za pokrivač. Vatra jaka od debelih glavanja (oblo deblje drvo) prave klade, lijepo gori, pucketa i grije. Starac legne do vatre, a Josi ostavi mjesto iza sebe. Joso legne, zamota se i pričini se kao da spava. Starac se protegne, blažeći se uz vatru i ubrzo zahrče u dubokom snu. Joso se lagano izvuče ispod ponjave, uzme glavnju od priređenih drva, zamota je u dronjke, stavi do staroga pod ponjavu, lagano se izvuče iz kuće i put pod noge. Prelo zateče u najboljem raspoloženju i pridruži se. Prelilo se dobar dio noći, a potom po čičoj zimi uz Pisak, Klanac i Briške do Struga. Stigavši do kuća, svaki pođe kući do svoje razgorjele vatre, a Joso tiho otvori vrata, uvuče se u kuću, otkrije ponjavu, ukloni glavnju i smjesti se do staroga na spavanje. Ujutro starac ustane prvi, potakne vatru, a potom ustane i Joso, te sjedne do vatre, našto će starac:

"Sinko moj blago l' ti je! Noćas si spava cilu noć ka' drvo. Nisi se maka ni pomaka, a ja sa' te lipo pokriva" - na što Joso odgovari: "Baš san ćako leža ka' drvo, jer sa' bija trudan."

"Vidiš Jojina moj, kako si pametno napravija, a uni tvoji pajdaši sinoć otpivaše u prelo na vakoju studeni, vrag in pamet poloka" - odgovori ćaća.

Joso se okrene i kradom nasmije, znajući da će kroz dan neispavan raditi.

Evo još jedna zgoda s Josom i njegovim ćaćon, zimi na Strugama

Volario Joso na Strugama, a već po običaju iziđe mu iz živih Bunara ćaća iznesavši neke živežne namirnice, da usput pomogne Josi u radu i prenoći koju noć. U to vrijeme na Strugama je bilo sjedište lugara imovne općine Otočac, kao i sve vrijeme do Drugoga svjetskoga rata, pa je i ove zgode, kao i veći dio zime, lugar Pleša iz Kosinja boravio na Strugama.

Stari ćaća poslije ručka sve pripremi za večeru. U zemljani lopiž stavi obilatu količinu zelja i dva komada slanine, te objesi nad vatru na komoštre da kuha, a krumpir će staviti u zemljanoj rukatki na trinoge do vatre. (Rukatka je posuda slična ćupu ali ima jednu ručicu pri vrhu otvora.) Kad je to sve priredio, naređuje Josi:

"Jojina, sada ćeš ti u goru da nabereš brsti za blago za noć, pa kad sve središ, bit će i večera svarena, unda ćemo ist."

Joso sjedi kraj ognjišta i šilji komadić jelovine odcijepljene od šimle, a usput smišlja svoju vragoliju, odgovorivši ćaći:

"Ima ćaća vrimena. Brzo ću ja nabrat brst."

Dok se stari onako kratkovidan kretao u poslu po kući, Joso iskoristi priliku pa na špicu nabode jedan po jedan komad slanine, s njoma pod kožun,

dohvati sjekiru i reče ćaći da ide u brst. Za vrijeme branja brsti pojede slaninu i donese doma breme brsti.

Kad je sve što je trebalo uraditi bilo obavljeno i blago sređeno, stari ćaća pri odsjevu skine lopiž i zelje istrese u drvenu zdjelu. Uzme drvenu žlicu i počne prevrtati zdjelu tražeći slaninu, ali slanini ni traga. Starac se začudi tajanstvenom nestanku slanine pa će:

"Troboga mu di je slanina. Da si ti Jovina bija doma, odma bi na te pomislila, al' ti si bija u brsti. E čekaj! Ode j' bija lugar Pleša i niko je drugi nije ukra neg un."

"Ma znaš ćaća di sa ja bija" - odgovori Joso i nastaviše da večeraju zelje i krumpir bez slanine.

Sutra rano ujutro navrati lugar Pleša do Ivića i Jose kao prvih susjeda pa pozdravi:

"Dobro jutro komšije! Kako ste i ča je kot vas nova?"

Ivić još uvijek uvjeren da je lugar ukrao slaninu ljutito odgovori:

"Valja misliš da j' još slanine?"

Lugar još uvijek stojeći na vratima nije razumio Ivića, već je shvatio da je riječ o planini, a ne o slanini, pa starom uljudno odvrati:

"Da striće Iviću! Niko na planinu niko s planine."

Joso sjedeći do staroga, gurne mu šaku pod rebra, pa će šapatom:

"Muči ćaća Boga ti! Znaš da nas un može upropastit radi branja brsti i drva." Starac ušuti, lugar pođe u šumu u službu, a stari se pomiri s udesom još uvijek uvjeren da je lugar tat.

Još nešto o volarenju u Kramarkovcu i krađi ovaca:

Isti Joso Vukušić pričao je i ovu zgodu:

Bio on već oženjen, a volario je kroz dio jeseni i zime u Kramarkovcu i ostalim volarima iz svoga sela. Naravno, kao i uvijek, uvečer se do kasnije sjedi, pjeva, priča, zbijaju se šale i dr., dok se jedan dosjeti kako bi uz ono hrane što je imaju trebalo pribaviti jednu živu ovcu, zaklati i jesti. Nije dugo trebalo i već su vukli ždrijeb na koga će pasti red da donese ovcu - naravno iz svoga stada - a ovce su u Podgorju. Ždrijeb odluči da to obavi Joso. Sutradan Joso put pod noge i to bespućem preko Kose, da ga tko ne opazi. Nastavi put ispod Kose, prijede Orlovaču, uvijek motreći gdje će vidjeti bunarska stada. Vidjevši više stada od Torka prema Lokvi i Visokoj glavici, uoči i stado svoga ćaće. Joso već sam po sebi vragoder, počne se šuljati prema stadu kao vuk, motreći da li je gdje u blizini koji čobanin. Zgodan čas. Nema nikoga. Joso se lagano privuče stadu, a kad su ga ovce prepoznale nisu se ni poplašile. Joso pograbi kao vuk jednu od najboljih ovaca i bijeg preko Orlovače. Kad je već bio na južnoj strani vrha

Orlovače, opazi svojim ostrim okom kako jedna ženska goni ćaćino stado. On klekne iza kamena, da se preobrazi u malog dječaka držeći ovcu da ne pobjegne. Žena broji ovce i to kažiprstom lijeve ruke, po čemu se on uvjeri da je njegova žena. Jedna ovca nije na broju i žena počne pogledom pretraživati okolicu, ne bi li ugledala ovcu, pri čemu joj za oko zapne neka spodoba i uz nju ovca s druge strane Orlovače. Žena nadvije ruku nad oči i vikne:

"E ti mali! Morda si vidiš di ovaca?"

Joso kao Joso, već kako je klečao odgovori piskutavim dječjim glasom:

"Nisa, nisa, strina, ovo je moj praz (rasplodni ovan). Bija mi je uteka u tuđe ovce, pa ga vodim doma."

Žena potjera ovce strminom prema selu i kad zamače u Drinovu dražicu, Josu ovcu baci na vrat i put kroz ljuti krš ispod Kose. Pod Kramarkovcem prijeđe vrh Kose i donese ovcu u Kramarkovac, gdje je odmah zakolju i prirede gozbu. S vremenom se sve otkrilo, ali ovce više nije bilo.

O Josi i njegovim vragolijama kao i vragolijama mnogih drugih, moglo bi se još mnogo toga napisati, no to bi zauzelo veći prostor i udaljilo me od predmeta, a što se tiče krađe stoke ovo nije usamljen slučaj, budući su čobani kroz ljeto na Velebitu više puta spekli janje ili jare iz svojih stada. Kod kuće bi lagali kako se vuk zaletio u stado, oteo janje i pobjegao, ali se uvijek otkrivala istina, zbog čega je rijetko u susjedstvu došlo do svađe. Desilo se čak i to da su čobani zaklali i oderali janje, te stavili na ražanj i tek se tad sjetili da nemaju soli. Snalazili su se po pastirsku.

Što se tiče humora, toga je u ovim krajevima bilo napretek, ali bi o tome trebalo posebno poglavljje. U ovim je stranama dosada bila skoro nepoznanica, jer je podgorski živalj po naravi veseo, razgovorljiv, uz obilje humora, stoga je u svakoj zgod i društvu bilo u izobilju šala i smijeha, kako na sijelu tako i na poslu, gdje su brojni u blizini radili svaki svoj ili zajednički posao.

O švercu: U nas se pravim švercom bavili rjeđi pojedinci iz Italije, s naših otoka okupiranih od strane Italije, dok se stanovit broj ljudi bavio preprodajom stoke iz Like za otoke. Neki su se opet kroz zimu bavili švercom drvene građe i robe kućne radinosti (stolci, stolovi, preslice, kolovrati, bačve i dr.) te prodajom vlastitog sijena, krumpira i još ponekih plodina.

Narodno liječenje obavljano je na razne načine.

Sjećam se jednoga našega starca imenom Anton Šegota (Čakalj) iz Čakljevca, koji je namještao iščašene zglobove i lomove kostiju često i s uspjehom. Kod ugriza zmije neki su primjenjivali tzv. zagovaranje, izgovarajući neke tajanstvene riječi i molitve križajući preko mjesta ugriza. Rezultat toga načina liječenja mi je nepoznat, no to je upotrebom cjepiva odbačeno. Neki su

kod ugriza primjenjivali praktičnije metode. Ugrizeno bi mjesto razrezali da iskrvari, a oni zdravi usta isisavali ranu. Neki bi ranu palili ili u ranu utrljali alkohol, dok su neki ugrizene udove stavljali u zemlju, vjerujući da zemlja izvlači otrov.

Rane i razne bolove liječili su ljekovitim travama, čajevima, kađenjem i kupkama.

Glavobolju su liječili povezom glave natopljenim u octu, nekada dodajući i tanko narezani sirovi krumpir.

Na posjekotine su znali stavljati i paučinu, a neki su ranu ispirali urinom. Na zagnojenu ranu stavljala se bokvica (trputac), koja je za kratko vrijeme očistila ranu od gnoja i sukrvice.

Liječilo se i raznovrsnim vražbinama, no ja o tome malo što znam, dok su neke babe namještale i bolesne želudce, gnječeći trbuh. Uspjeh je vjerojatno izostao, ali jao pacijentu od muka.

Vjerovanja u našeg naroda zasnivala su se na osnovi kršćanske religije uz primjesu praznovjerja, stoga su mnogi vjerovali da postoje vještice, vukodlaci, uklete ili kažnjene duše, lutanje pokojnika i sl. Posebno su bila isticana razna mjesta, pogotovo drage, doline, raskrižja, mirila i dr. gdje se pojavljuju sablasti, pokojnici i dr.

Mogu napomenuti da su se naši ljudi dok ovdje življahu vazda bavili lovom, služeći se svim mogućim zamkama i oružjem, od ploča za ptice i sitniju divljač do vatrenog oružja (naravno ponajviše krivolovci).

Istaknuti sva imena i nazive vrhova, dolina, glavica, draga, itd. u ovom prilogu nije moguće, jer bi za to trebao dulji stručni rad, a ja ovdje mogu tek nabrojiti nazive koji su se upotrebljavali po konfiguraciji tla, i to ovim redoslijedom:

Vr', vršak, vrščić (Šošin vrh, Jukanov vrh), brig, brižak, briščić (Bilenski brig, Marin brižak, Brižci). Prostrane udoline bogate šumom nazivahu se dulibe (Štokić duliba, Crna duliba), a zvali su manje udoline i dulibica. Dolinama su zvali duge dolce okružene šumom, a docima su nazivali okrugle dolce u šumama, manje su nazivali dočićima. Isturene više stijene nazivahu: kuk, kučeljak, kučak, kukić, a veći sklop kukovi. Glavica, glavčice, glavčurak nazivahu kršne bregove kuglasta oblika. Greda, oblik stijene koja je dijelom okomita, manja grečica, a sklop takvih greda gredine. Bovan²⁴ je osamljen

²⁴ Bovan je stari podgorski naziv, za pojedini veliki kamen smješten u prirodi, a za koji se obično ne zna kako je dospio na to mjesto usred polja, livade. On predstavlja sveti kamen u svezi s prirodom i starim agrarnim običajima, koji su iščeznuli početkom 20. st. Njegov osamljeni položaj, pravokutni, masivni oblik i vjerovanje uz njega vezano ostaju i dalje nepoznanicom. U

kamen na čistini ili ravnu tlu, odvaljen tektonskim djelovanjem negdje iz vrhova, kao na pr.: Bovan nad kosinjskim Bakovcem, Bovan u Tuderevu, Bovan na Alančiću i dr. Pločama nazivahu kamene sklopove, gdje su ravne ploče poredane jedna do druge, ispresijecane pukotinama, a znaju mjeriti i po koji hektar, gdje se lako hoda kao po popločenu trgu. (Ploča Vidolac, Ploče u Tuderevu, Ploče pod Zečijakom i dr.) . Oštruljima je nazivano tlo od čista oštro nazubljena kamena kojega su formirala tisućljeća uz pomoć kiše, vjetra i leda i zbog nazubljenosti opasno, ako bi se čovjek na njemu spotakao. Škrapama nazivahu stijenje s brojnim okruglim udubinama. Škari su duge pukotine izmed kamenja, što je često korišteno za gradnju cisterna. Litice su veće formacije stijena, glatke, bez pukotina i većih udubljenja. Drage su već poznat naziv, dok su manje drage nazivane dražice i "draželjci". Kraći draželjci obrubljeni s obje strane većim stijenjem, a koji su imali više obradive zemlje (redina, terasa) nazivahu se "sklop". Ravnije zemljište, obično ispašišta, koja su smještena izmed glavica narod je nazivao "pleće", a ravnije tlo ispod glavica i vrhova "pristranak". Travnatu usku crtu izmed stijenja ili šume nazivahu "staza".

* * *

Sjećanja Danijela Vukušića na narodne običaje u Podgorju držali smo potrebnim popratiti bilješkama, i to navođenjem važnijih naziva mjesta i osoba. Uz rad priložili smo fotografije, koje su nastale pri našim stručnim ekskurzijama u Velebit godine 1965., 1966., 1968. i kasnije. Ove naše izvještaje i skice ne bismo mogli tako detaljno označiti i opisati, ali ni upoznati krajolike i prirodu, da nije bilo savjeta i pomoći Danijela (Dane) Vukušića, našeg dragog prijatelja i poštovanog suradnika Gradskog muzeja u Senju. Uz Danu ovdje valja spomenuti njegovu dragu suprugu Anu, koja je nama i svakome planinaru - dobronamjerniku putniku bila od pomoći. Objavljujući ova sjećanja, iz zaborava otimamo djeliće stare hrvatske pučke baštine. O ovome jablanačko-stiničkom i alansko-mirovskom Velebitu tijekom proteklih 30 godina povremeno se pisalo u Senjskom zborniku, Našim planinama i drugdje. Svi smo mi zaljubljenici u Velebit pisali svatko na svoj način o velebitskim stazama i prolazima, ljepotama

---

Velebitu ima i više bovana - i tzv. "baba" i bovana "počivala" - Od ta dva bovana na Malome Rujnu jedan je razbijen oko 1940. miniranjem zbog izrade neke kamene ograde, a drugi je uz put s istočne strane glavice "Gradinica". Najpoznatiji je bovan "pisani kamen" kod izvora Begovače poviše Kosinja. Tim bovanima dr. B. Gušić pripisuje neko drevno kultno zemljoradničko-stočarsko značenje. (Ante GLAVIČIĆ, *Istraživanja strohrvatske sakralne arhitekture na Velebitu, II. dio*, Senjski zbornik 9, 1981, 101)

prirode i njenim čudima, čovjeku i njegovu životu, o zemlji i šumi, o mijenama i prolaznosti vremena. Na tim našim penjanima i silaženjima Velebitom doživljavali smo mnoge radosti i nadahnuća. No meni je bio najimpresivniji događaj kada smo se nas jedno petnaestak predvođeni Ivom Dundovićem kao Danina družina skoro među prvima, koliko to znamo, negdje u ljeto 1980. popeli na Hajdučke kukove, stjenovito, vilovito, gromovito stijenje sjeveroistočno od Lubenovca. Na samim orkanskim visovima Velebita, odakle se otvaraju prekrasni nezaboravni vidici na sve četiri strane lijepe naše, zaneseni onako intimno razmišljamo i tonemo u neke priče iz davnina. Odjednom, poče Šime (publicist Šime Balen), a onda i mi ostali prihvatimo, prvo potihlo pa sve glasnije zapjevasmo "unu" staru hrvatsku, ličku, junačku, ustaničku "Oj ti vilo Velebita, ti našeg roda diko", tada zabranjenu navodno samo zbog asocijacija na Velebitski ustaški ustanak (1932.). Kada je pjesma utihnula u očima nekih naših bilo je vidjeti suzu radosnicu. Eto, i to naše velebitsko vilenje održavalo se svake godine s razlogom da uz pomoć prijatelja i suradnika obilazimo Velebit i širimo njegove prirodne ljepote, simboliku, veličinu i snagu slobodno ističući najveću i najljepšu hrvatsku planinu. Zbog svega toga, a neki jer su iz toga kraja ponikli, pisali su prigodno i dosta uspješno o Velebitu kao planini, njegovoj prirodi i ljepoti: Danijel Vukušić, Šime Balen, Josip Poljak, Stjepan Vukušić, Vlado Šegota, Danica Vukušić, Božo Modrić, Ante Rukavina, Vlado Oštrić, Ante Baričević, Srećko Božičević, Josip Gobac, Ante Vukušić, Saša Faber, Mika Šnjarić, Smilja Petričević, Ante Glavičić i mnogi drugi. I ovo napisano neka bude spomen Dani Vukušiću, kao prilog za tridesetogodišnicu prvog našeg susreta i godišnjice smrti (1995.) ovoga velikog i dobrog čovjeka, kojega više neće nitko moći zamijeniti, vjerujte mi.

Ante Glavičić

EINIGE ERINNERUNGEN AN DIE VOLKSSITTEN IN PODGORJE

Zusammenfassung

In dieser Arbeit beschreibt der Autor seine Erinnerungen an die Volkssitten in Podgorje Ende des 19. Jahrhunderts. Diese Erinnerungen sind authentisch und glaubwürdig, und darum sind sie sehr bedeutsam für die Kenntnis des Lebens in dieser vorvelebitischen Gegend.

Wegen der Beschreibung der Sitten und des Glaubens der Einwohner von Podgorje ist der Artikel sehr wertvoll, desto mehr, weil die ganze Problematik bisher ungenügend erforscht war. Besondere Wert des Artikels liegt in der Beschreibung des Lebens während der jahreszeitlichen Wanderung der Einwohner ins Gebirge.